

Hoofdstuk 5

Kerk in beeld

Het begin van het christendom. Sleutelmomenten en ankerpunten

- Apostolische tijd
- Christenvervolgingen
- Canon, credo, concilie, eredienst

- Volksverhuizingen
- Kerstening van Europa
- Islam
- Beeldenstrijd in Byzantium

**Ontstaan en
verspreiding
(0-60)**

**Groei, uitbouw
en vervolging
(60-311)**

**Keizerlijke kerk
(311-410)**

**Vroege
middeleeuwen
(410-1054)**

- Geboorte van Jezus
- Kruisiging en verrijzenis
- Missiereizen van Paulus

- Godsdienstvrijheid
- Christendom als bevoorrechte godsdienst
- Theologische disputen
- Kerkvaders

Vaststellingen

Het christelijk geloof is ***niet primair*** een zaak van kunst en cultuur.

Christelijk geloven gaat over **goed nieuws (cf. evangelie)**.

Christelijk geloof heeft ook te maken met het steeds opnieuw vinden van die God in de **tekenen** waarmee de gemeenschap van gelovigen, de Kerk, de aanwezigheid van de levende Heer viert.

Kunst had voor de eerste christenen een **liturgische en cultische (ondersteunende) functionaliteit**.

Hoofdstuk 5. Kerk in beeld

1. Christenen en kunst in het Romeinse Rijk

2. Sporen van christelijke aanwezigheid

- Catacomben met christelijke symbolen
- Kerken en basilieken
- Blasfemie of godslastering

3. De beeldenstrijd

4. Iconen uit het Oosten

- Hodegetria
- Eleousa

1. Christenen en kunst in het RR

(1) Hellenisering

° Grieks-Romeinse beeldcultuur

- Afkeer? (+) en (-)

Heidense heiligdommen: christelijke figuren (syncretisme, bv. Artemis en Maria in Efese)

Moeilijk aanvaardingsproces (cf. beeldloze joodse cultuur)

- Tertullianus: “Alle kunstenaars zijn kinderen van de duivel”.
- Clemens van Alexandrië: “Kunst is een verderver, die de mens naar de afgrond sleurt”.
- Origenes: God ↔ slechte werken van boetseerders en kunstenaars

1. Christenen en kunst in het RR

(2) Kerstening van christelijke kunst

Cultusbeelden en keizercultus

- Oosten ↔ Westen m.b.t. vergoddelijking van heersers
- Daad van **burgerlijke plicht en solidariteit**
- Christenen: transcendente godsopvatting

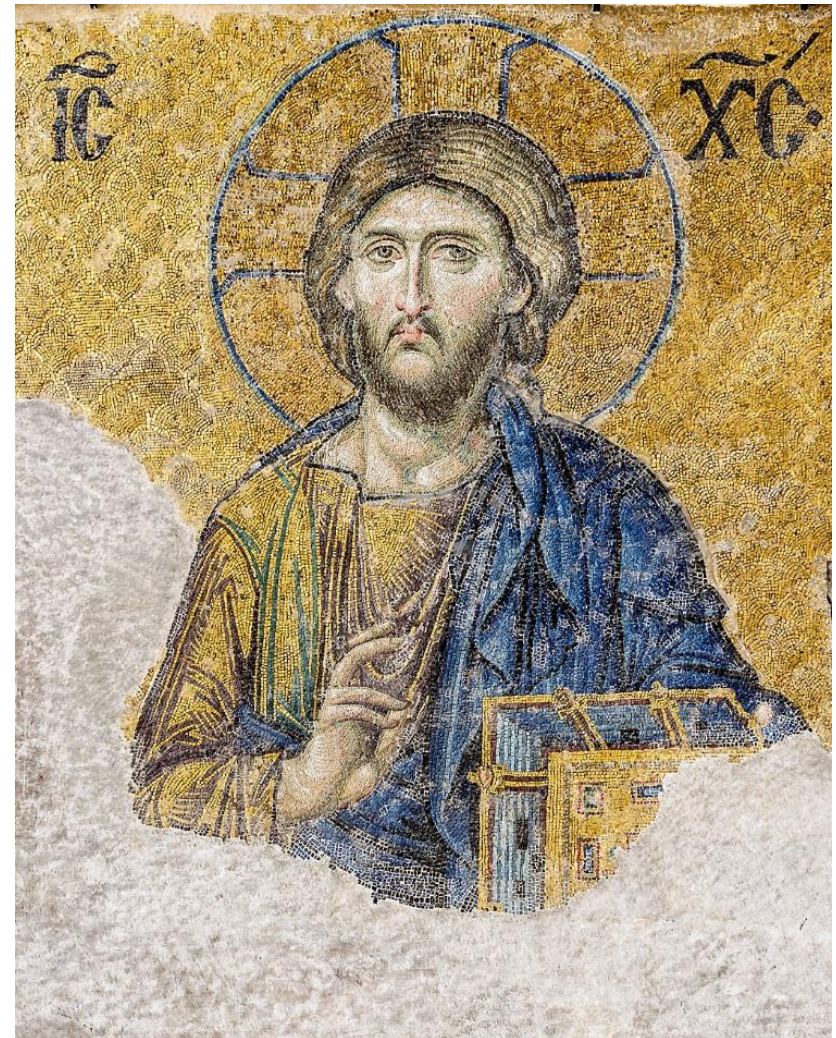
Pantocrator of albeheersende/almachtige

- Vanaf 4de eeuw: Christus is de pantocrator en de christelijke keizer waakt in zijn naam over de macht en de orde van het rijk.

1. Christenen en kunst in het RR

Christus Pantocrator

- Open of gesloten **evangelieboek** in de linkerhand
- Zegenend of vermanend **gebaar** met rechterhand
- Twee vingers: twee naturen (God en mens);
- Drie vingers: triniteit (Vader, Zoon en Geest)
- Kleurensymboliek:
 - Goud = goddelijke, hemelse
 - Blauw = aardse

1. Christenen en kunst in het RR

Christus Pantocrator

- Vaak in koepels van Oosters-Orthodoxe kerken
- Geopend evangelieboek
 - Joh 14,6: 'Ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven.'
 - Joh 12,46: 'Als een licht ben Ik in de wereld gekomen, zodat niemand die in Mij gelooft, in de duisternis blijft'

2. Sporen van christelijke aanwezigheid

Catacomben

Christelijke begraafplaatsen:
koimeteria of slaappleatsen

Ondergrondse begraafplaatsen:
catacomben

- Verrijzenisgeloof
- Christelijke, joodse en heidense catacomben

Toevluchtsoorden?

Bekende en belangrijkste in Rome
(invalsweg)

Loculi (nissen) en *cubiculum*
(kleine ruimte)

100-150 kilometer gangen

2. Sporen van christelijke aanwezigheid

Catacomben

Opschriften op sluitstenen en wanden:
geloof in de opwekking en het eeuwige leven
bij God

- ‘Vera in vrede’, ‘Gerontius, leef in God’,...

Muurschilderingen: geloof in de opstanding
van de doden

- Noah in de ark, Jona, offer van Isaak, Daniël in de leeuwenkuil
- Christocentrische symbolen (≠ Christus zelf): goede herder met verloren schaap, figuur in orante-houding, duif, anker, vis...

ichtus (ΙΧΘΥΣ): Iêsous
Xristos Theou (h)Uios
Sôtêr

2. Sporen van christelijke aanwezigheid

Kerken en basilieken

‘Kerk’

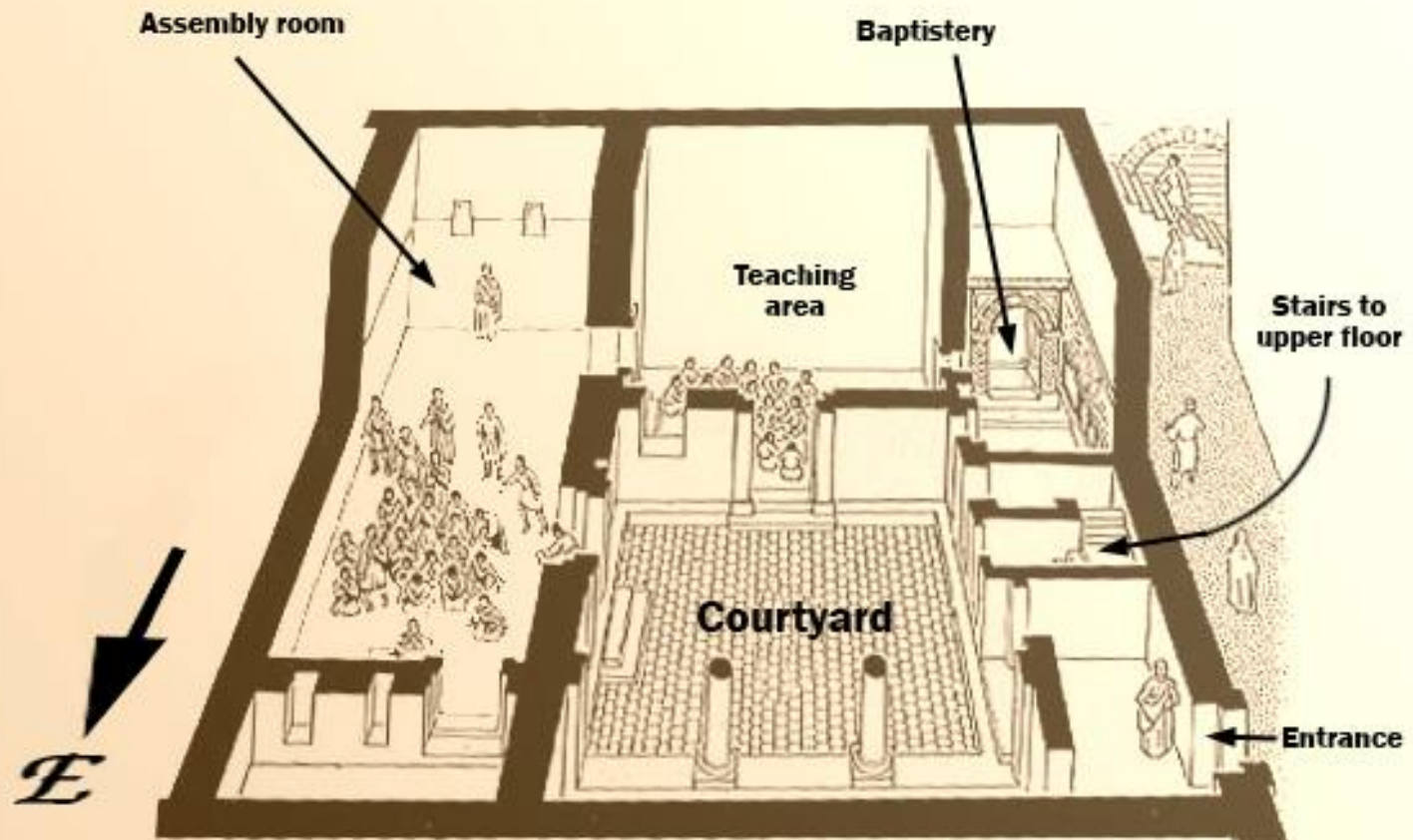
- < *kuriakos*, huis of < *ekklesia*, verzameling
- Gehele christenheid
- Individuele geloofsgemeenschappen of denominaties
- Plaats waar christenen samenkomen voor eredienst of persoonlijk gebed

Eerste jaren van het christendom

- Huiskerken (cf. *Dura-Europos* aan de Eufraat in Syrië)

Vierde eeuw

- Heidense tempels voor christelijk gebruik
- Nieuwe kerken met relieken (bedevaart)

3rd-C. CHURCH AT DURA-EUROPOS

2. Sporen van christelijke aanwezigheid

Kerken en basilieken

Basilica

- < *basilike*, koninklijk
- Belangrijkste rechthoekige openbare gebouw in iedere Romeinse stad
- Vergaderruimte, handelsbeurs en gerechtsgebouw

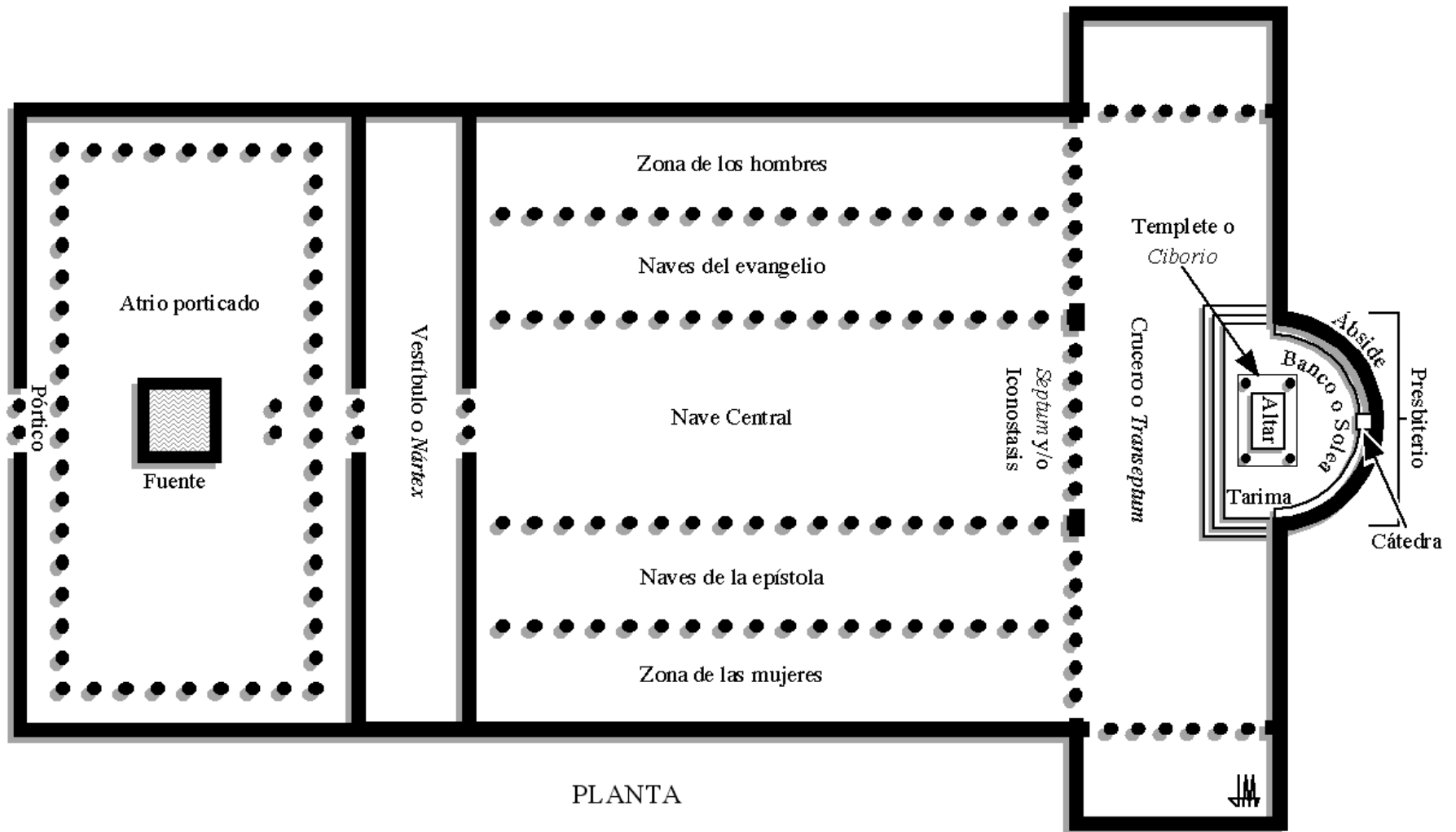
Opbouw (vanaf 4de eeuw)

- Lengteas
- Zijschepen
- Plat dak
- Uitbouw in achtermuur (*apsis*) naar het oosten gekeerd (zetel bisschop en priesters)
- Koor met altaar
- Zuilenhal of atrium

PIES

CUERPO CENTRAL

CABECERA

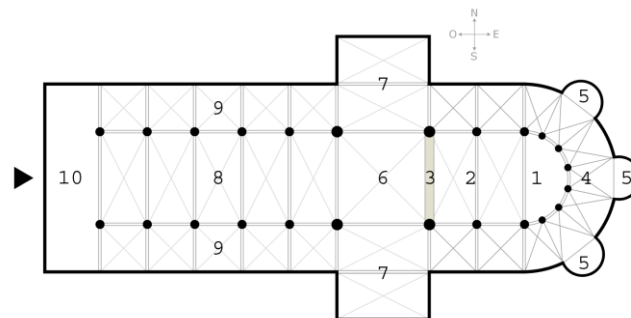

2. Sporen van christelijke aanwezigheid

Kerken en basilieken

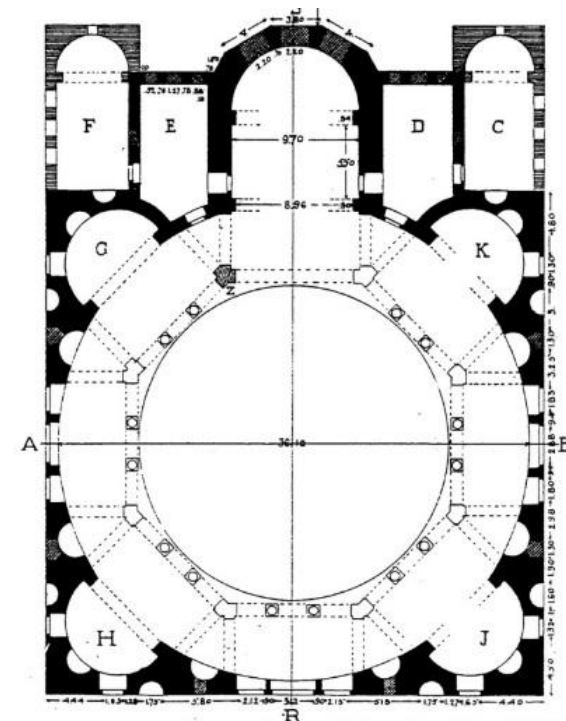
Kruiskerk

- Basis in de vorm van een kruis met twee uitbouwen (transepten of dwarsbeuken)

Koepelvorm

- Koepel(s): hemelgewelf
- Ooster-Orthodoxe kerken

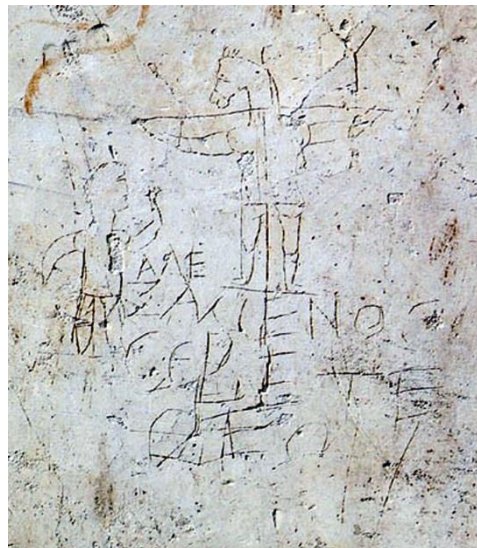

2. Sporen van christelijke aanwezigheid

Blasfemie of godslastering

Religieuze symbolen in humor

- Karikatuur op het christendom (Rome)
- Man aan kruis (Jezus) met ezelskop en jongen naast het kruis
- Grieks bijschrift: Alexamenos aanbidt zijn God'

3. De Beeldenstrijd (726-843)

Beeldloze joodse
cultuur: eerbied
transcendentie

Beeldverbod in Ex 20,4:
goddelijke eer bewijzen
aan het geschapene?
(afgoderij)

**Iconofielen of
iconodoulen**
(beeldvereerders)

- Jezus als beeld van God,
de icoon bij uitstek.

Iconoclasten
(beeldenvernietigers)

3. De Beeldenstrijd (726-843)

- Vernieling beelden
- Excommunicatie voorstanders

726
Iconoclasmie
(Leo III)

754
Concilie van Hieria: steun iconoclasten
(Constantijn V)

780-813
Concilie van Nicea II
(*Irene*)

813-820
Herstel **iconoclasmie**
(Leo V)

843
Triomf van de orthodoxie
(iconofielen)
(*Theodora*)

- Iconoclasmie = ketterij
- Godsvoorstelling: onderscheid verering en aanbidding

Keizerin Theodora
Zoon Michael III

Icoonminnende
martelaren met twee
iconen van Christus
Immanuel

Icoon Moeder Gods
Sokkel met rood doek
Mannen met vleugels

Patriarch Methodius
in bisschoppelijk
gewaad

Icoon van de Moeder
Gods Hodegetria

4. Iconen uit het Oosten

Icon

< *eikoon*, beeld of voorstelling

Oorspronkelijk: eender welke **religieuze beeltenis**, draagbaar of vast, uit welk materiaal ook

Nu: gestileerde **vlakke voorstelling** van Christus, Maria of heiligen in de orthodoxe (Byzantijnse) kerkelijke kunst

- Draagbare beeltenis
- Geschilderd op een houten paneel of in halfreliëf uit eender welk hard materiaal gesneden of gegoten
- Een aan de traditie gebonden voorstelling van Christus, Maria of heiligen

4. Iconen uit het Oosten

Icon

Herinnering aan een heilige persoon levend houden: venster naar de eeuwigheid (4de-5de eeuw)

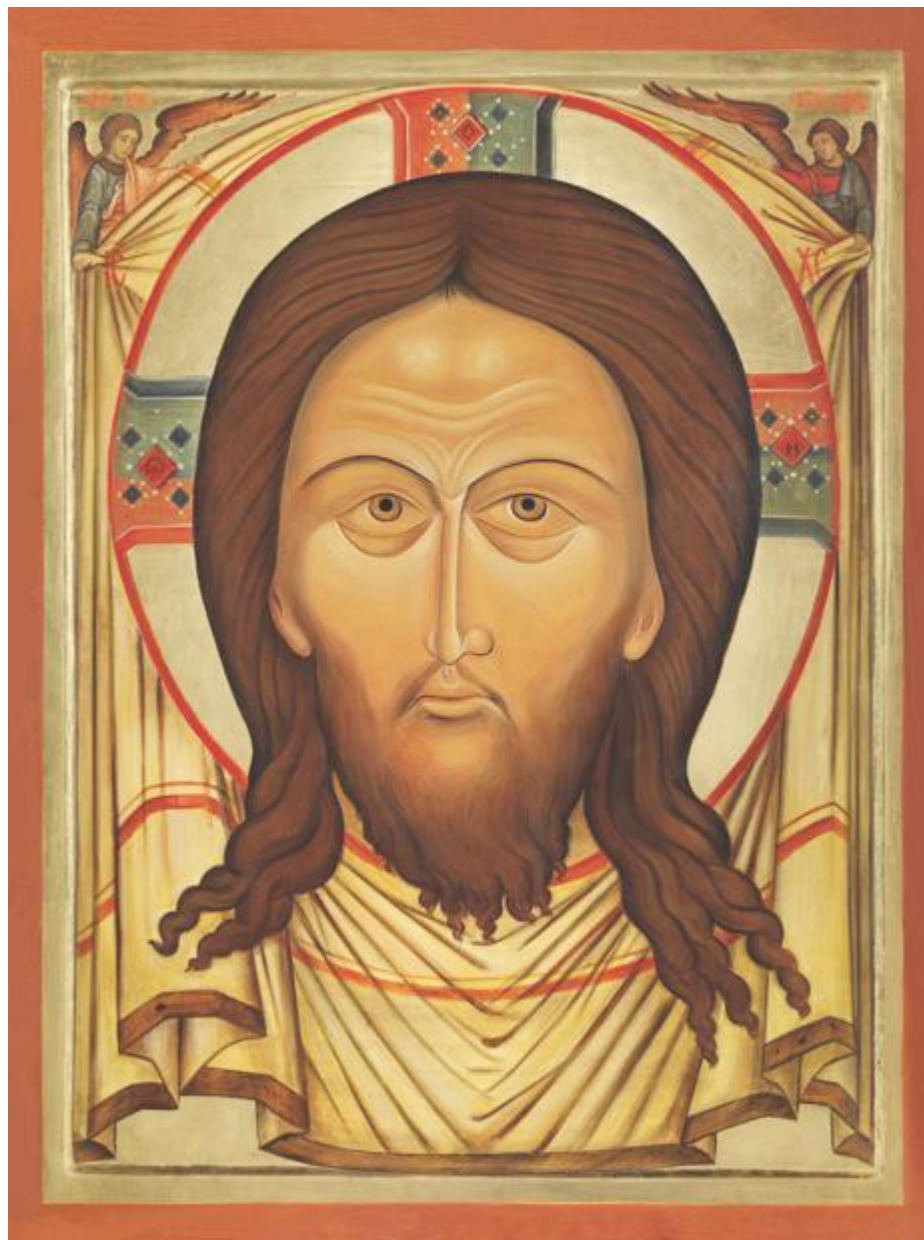
Volkse devotie: idolatrie of afgoderij? (6de eeuw)

Schilderen van icoon als daad van **godsverering**, als **gebed** (≠ artistieke activiteit)

Regels bij de vervaardiging (geïnspireerde hand)

Icoon als **toegangspoort**, middel tot aanbidding van de onzichtbare God, 'beeld' van God (prototype)

- Afbeelding van Christus: 'Wie mij ziet, ziet de Vader' (steeds **verwijzen** naar Christus)
- Vgl. **sacrament**: mysterie van God uitdrukken

4. Iconen uit het Oosten

Maria

Moeder Gods (*Theotokos*, zij die God gebaard heeft)

Menswording van Christus mogelijk gemaakt

- Maria als moeder en Jezus als haar zoon
- Maria als moeder en Christus als haar gezalfde zoon

Mariale iconen **verwijzen** steeds naar Christus

Representatietypes van Maria (Lucas en prototypes)

4. Iconen uit het Oosten

Moeder Gods Hodegetria (zij die de weg wijst)

Christus op de linkerarm

Christus als kleine
volwassene

Zegenen met rechterhand

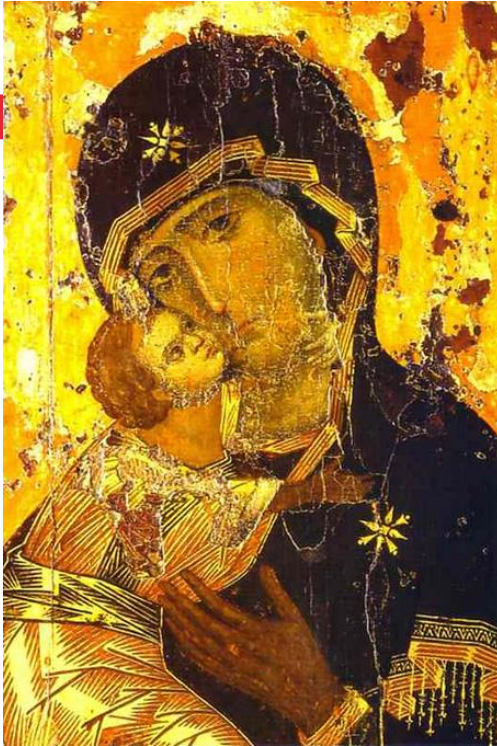
Boekenrol in linkerhand

Maria wijst en toont de
weg naar Christus

Blauw = aardse

Rood/goud = hemelse

4. Iconen uit het Oosten

Moeder Gods Eleousa (zij die medelijden heeft)

Christus op de arm van
zijn moeder

Christus leunt met zijn
wang tegen zijn moeders
wang

Maria houdt Christus vast
en ondersteunt hem

Droevige, gelaten blik

Blauw = aardse

Rood/goud = hemelse